

Григорій Голиш

кандидат історичних наук, доцент,
директор наукової бібліотеки ім. М. Максимовича
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
e-mail: biblioteka.cnu@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5203-0859

ІЗ ДОСВІДУ РЕКОНСТРУКЦІЇ ІСТОРІЇ СІЛЬСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА

Метою статті визначено розкриття досвіду реалізації доволі непростого історико-краєзнавчого проєкту: реконструкції історії сільського шкільництва на мікрорівневому та регіональному рівнях. Визначено основні етапи евристичних зусиль задля досягнення поставлених дослідницьких завдань. Зроблено акцент на важливості формування належної джерельної бази дослідження освітянської минувшини, яка має бути репрезентована як архівними матеріалами, оприлюдненими документами, стародруками, так і наративними джерелами та надбаннями «усної історії». Подано пропозиції щодо типової структури відповідного видання та уніфікований алгоритм висвітлення минулого й сучасного сільської школи. Зокрема, на думку автора, у кожній структурній частині історичного блоку має подаватися стисла характеристика місцевих умов розвитку школи, динаміка вдосконалення матеріально-технічної та навчально-методичної бази, особливості тогочасних навчальних програм і планів, специфіка організації навчально-виховного процесу та позакласної й позашкільної роботи, кількісні та якісні показники складу педагогічного колективу, аналіз питань матеріального становища суб'єктів навчально-виховного процесу, опис учнівського приладдя, аксесуарів, шкільного одягу, організація харчування, дозвілля. Підкреслено, що окремим сегментом дослідження історії сільського шкільництва має бути стислий опис досягнень найвідоміших випускників школи. Доречним є застосування науково-популярного стилю викладу та супровід тексту ілюстративним фоторядом. Зроблено висновок про те, що реконструкція історії національної освіти через мікрорівневі зрізи у вигляді літопису сільської школи має свою специфіку як у концептуально-методологічному, так і евристично-методичному плані. Водночас цей дослідницький сегмент вбачається досить перспективним і гносеологічно привабливим.

Ключові слова: школа; сільське шкільництво; національна освіта; випускник; мікрорівневе дослідження; джерело; уніфікований алгоритм; видавничий проєкт.

Постановка проблеми. В історичному бутті людства справді доленосне місце займає освітня сфера, і в цьому зв'язку варто нагадати мудру сентенцію французького мислителя XVIII ст. Ж. Дантона: «Після хліба найважливіша для народу школа». Саме тому проблема розвитку шкільництва постійно знаходиться в епіцентрі громадсько-політичних і дослідницьких дискусій та студій. Нині зростає науковий інтерес до історії національної освіти, яка є невичерпним джерелом духовного досвіду, нагромадженого попередніми поколіннями та переконливою ілюстрацією драматичних колізій української самоідентифікації. Як модель відповідного етапу суспільного розвитку, освіта фокусує в собі як рівень цивілізованості соціуму, так і його суперечності й проблеми.

Справді, неперехідну актуальність має наукове осягнення минувшини сільської школи, котра виступає головним оберегом села, його провідним духовним центром. Загальне найкраще пізнається через конкретне, а тому доволі перспективним вбачається дослідження сільської освіти на регіональному рівні, зокрема – на прикладі історії окремих шкіл, забезпечуючи в такий спосіб мікрорівневий зріз проблеми.

Нами напрацьовано певний досвід дослідження названої тематичної ніші. Відтак, з огляду на фактичну відсутність спеціальних праць методологічного та прикладного характеру з цієї проблеми, **метою** запропонованої статті є розкриття досвіду реалізації доволі непростого історико-краєзнавчого проекту на прикладі написання нами книги з історії Благодатнівської (раніше Богушковослобідчанської, Чапаєвської) школи ім. Г. П. Берези (Золотоніський район, Черкащина). Вмотивованість цього дослідницького задуму є очевидною з огляду на те, що автор книги – випускник названої школи, а потім упродовж майже 40 років її вчитель, зокрема 14 років – директор.

Виклад основного матеріалу. Реалізація названого краєзнавчого проекту тривала понад п'ять років і супроводжувалася неабиякими труднощами й проблемними ситуаціями. На стартовому етапі цієї роботи було розроблено концепцію та проспект змісту майбутньої книги, сформовано алгоритм носеологічних зусиль. Вказане стало предметом обговорення на спеціальних засіданнях кафедри історіографії, джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького та президії правління обласної організації Національної спілки краєзнавців України.

Для нагромадження емпіричного матеріалу в результаті кількарічних пошуків було опрацьовано джерела різних типів (писемні, речові, усні, зображальні), походження (колективні, особові), видової ознаки (актові, документальні, наративні). Пріоритетне місце у джерельній базі зайняли архівні документи.

Зокрема, цінна інформація для нашого дослідження була почерпнута із фондів Центрального історичного архіву (місто Київ). На основі цих матеріалів удалося встановити точні дати документально засвідченого заснування Богушковослобідчанських церковно-парафіяльної (1861 р.) та земської початкової (1874 р.) шкіл, а також дізнатися про їхні контингенти й джерела фінансування [20, арк. 19].

Із фондів Центрального держархіву вищих органів влади й управління було взято відомості про особливості організації навчання дітей в під-окупаційній Україні (1941 – 1944 рр.), а також у повоєнний час [19, арк. 51]. Репрезентативними виявилися також матеріали, що зберігаються в Центральному державному кінофотофоноархіві ім. М. Пшенишного [21]. Тут було віднайдено як фотоматеріали, так і кінострічки, присвячені перебігу життя в Чапаєвці 1930-х – 50-х рр.

Суттєво розширили інформацію з історії названої школи й документи, що зберігаються в обласних держархівах Київської [5, арк. 13], Полтавської [6, арк. 10] та Черкаської областей [7, арк. 1–21]. Особливо важливе місце в джерельній базі зайняли матеріали архіву Благодатнівської школи, де зберігається шкільна документація (від 1944 р. до сьогодення). Це книги наказів [наприкл., 10], алфавітні книги [наприкл., 2], протоколи засідань педагогічних рад [наприкл., 15], батьківського комітету [наприкл., 14], класні журнали [наприкл., 8] тощо. Годі й шукати репрезативнішого підґрунтя для реконструкції шкільного повсякдення в історичному часі, аніж архів закладу освіти.

Цінні відомості до цієї мікрорівневої інформації містять і окремі документи обласного управління [наприкл., 1] та районного відділу освіти [наприкл., 11]. Це різного роду розпорядчі документи, акти перевірки школи тощо.

Стали в пригоді й стародруки, статистичні збірники, звітні документи, оприлюднені в різні роки. Для прикладу, це: «Третій подвірно-господарський перепис в Полтавській губернії за 1910 р.» [18], «Клірова книга Полтавської єпархії за 1902 р.» [9], «Додаток до звіту Золотоніської земської управи за 1908 р.» [13], «Збірник постанов з народної освіти повітових земських зборів за 1905 р.» [17] та ін.

Інформативно насиченими для реалізації дослідницьких завдань виявилися й матеріали місцевої ретроперіодики різних років, що дозволили синхронізувати та персоніфікувати фактичний матеріал Це, зокрема, часописи «Полтавские губернские ведомости», «Полтавщина», «Золотоніський голос», «Червоний Жовтень», «Більшовик Полтавщини», «Радянська Золотоніщина», «Прапор Леніна», «Златокрай», «Вісник Золотоніщини» та ін. Цінну інформацію про шкільне життя Чапаєвки другої половини 1930-х років вдалося виявити в загальносоюзному журналі «Огонек» [16, с. 3–11]. Попри певну тенденційність і суб'єктивний характер мас-медійних матеріалів вони мають значну інформаційну цінність.

Конструюванню відправних положень із реконструкції шкільного повсякдення допомогло звернення до збірників офіційних документів: законів СРСР та УРСР, України з питань розвитку освіти, а також наказів та інструкцій профільного міністерства, розпоряджень органів місцевої влади та управління тощо. Серед документальних видань такого ґатунку варто виділити збірник, що містить владні документи з розвитку радянської освіти від 1917 до 1973 р. [12].

Широко залучені й джерела особового походження. Серед наративу варто виділити спогади, щоденники, епістолярій суб'єктів освітніх процесів. Послугуючись методиками «усної історії» нами, на основі розробленого запитальника, було проведено анкетування й інтерв'ювання щонайменше 300 вчителів та колишніх учнів Благодатнівської школи.

Корисну інформацію було виявлено й у фондах народного музею «Пам'ять» цієї школи. Так, у відділі історії закладу названого музею зберігаються унікальні документи, а також різноманітні речові пам'ятки та зображальні джерела.

Як бачимо, історико-краєзнавче дослідження регіонального шкільництва передбачає використання диверсифікованої й досить розлогої джерельної бази. Лише за такої умови дослідник може сподіватися на достатньо об'єктивне і всебічне висвітлення освітньої минушини.

Важливим етапом реалізації авторського задуму стала попередня апробація результатів дослідження, а відтак на сторінках наукової й медійної періодики було опубліковано щонайменше 40 великих і малих розвідок з історії й сьогодення школи та дотичних до теми сегментів. Чимало місця питанням розвитку освіти відведено нами й на сторінках фундаментального дослідження «Подорож Златокраєм» [4]. Окрім цього, дослідницькі матеріали з історії регіональної освіти було оприлюднено на близько 10 конференціях та симпозиумах міжнародного, всеукраїнського та регіонального рівнів.

Розмірковуючи з приводу структури та змісту майбутньої книги, ми, послугуючись заданою концепцією, найперше виходили з того, що специфіка історико-краєзнавчих видань, на відміну від класичних академічних студій, передбачає незмірно більшу конкретизацію, деталізацію й персоніфікацію поданої інформації, ширші можливості вивчення освітніх процесів безпосередньо слідами подій. Нами було обрано проблемно-хронологічний принцип викладу матеріалу, а часовий континуум дослідження охопив понад 370 років (від передісторії сільського шкільництва в XVII ст. до наших днів). Такий значний хронологічний відтинок дослідження породив чималі труднощі і змусив автора бути гранично лаконічним у описі подій. Шкільний літопис подано на широкому тлі генези та розвитку національної освіти, що надало дослідженню більшої вагомості.

Композиційно книга [3] складається із 11 структурних складових – розділів. Перший («Пракоріння») висвітлює передісторію богушковослобідчанського шкільництва від середини XVII до 1861 р., другий («На світанні») охоплює період 1861–1917 рр.), третій («У період революційних потрясінь і НЕПу») – добу української революції та нової економічної політики, у 4-му («Незабутнє») йде мова про 1930-ті роки, 5-й («У воєнному вирі») і 6-й («Мов Фенікс із попелу») оповідає про тяжкі випробування 1940-х рр., 7-й («Розгін») та 8-й («На бистрині») присвячені історії школи в 1950-х – першій пол. 80-х рр.,

9-й «Будова, перебудова, розбудова») – періоду горбачовської перебудови та початкового етапу українського державотворення, у 10-му («На порозі третього тисячоліття») розкриваються особливості сучасного етапу розвитку школи.

Найбільш змістовно наповненим і об'ємним виявився завершальний, 11-й розділ («Школа слава випускниками»), який містить стислі нарисові оповіді про 220 колишніх учнів школи, котрі сягнули життєвих вершин. А це понад 100 орденоносців (в їхньому числі – Герой праці й повний кавалер ордена Слави), 11 заслужених працівників, 8 докторів, 11 кандидатів наук, понад 120 вищих офіцерів, троє відомих письменники, заслужена артистка, 14 майстрів спорту, три заступники міністрів, сотні управлінців, вчителів, інженерів, медиків, діячів культури.

Нами обрано уніфікований алгоритм висвітлення минулого й сучасного сільської школи. Зокрема, в кожній структурній частині історичного блоку подається стисла характеристика місцевих умов розвитку школи, потім розповідається про вдосконалення матеріально-технічної та навчально-методичної бази, з'ясовуються особливості тогочасних навчальних програм і планів, специфіка організації навчально-виховного процесу та позакласної й позашкільної роботи, аналізуються кількісні та якісні показники складу педагогічного колективу, вивчаються питання іміджу школи в регіональній і національній освітніх спільнотах. Важливе місце відведено й шкільній повсякденності як вагомому складнику історичної антропології. Зокрема, детальному опису піддається учнівське приладдя, аксесуари, шкільний одяг, організація харчування, дозвілля тощо. Не оминаються й питання матеріального становища суб'єктів навчально-виховного процесу на різних етапах історії школи.

Кращому орієнтуванню читача в тексті книги сприятимуть і вміщені в ній іменний (800 імен) та географічний (500 об'єктів) покажчики. Науково-довідковий апарат видання посилений і розлогими анотаціями англійською та російською мовами. Текст видання супроводжується 8-ма ілюстративними блоками на глянцевому папері. Це понад 300 світлин: сюжетних і портретних, архівних і сучасних, документальних і персоналістичних; від поч. ХХ ст. до сьогодення. Ці ілюстративні матеріали мають значний пізнавально-виховний потенціал, і водночас виконують самодостатню інформативну роль.

Обираючи стиль викладу матеріалу і жанр видання, ми віддали перевагу науково-популярному моновиданню зі значними елементами публіцистики. Більшій читабельності сприятимуть як літературно оформлені рубрики структурних частин, так і подані на початку кожного розділу по два епіграфи-сентенції.

Насамкінець заторкнемо досить проблемну, фінансову складову реалізації видавничого проекту. В нашому випадку це виразилося в сумі понад 30 тис. грн. при накладі всього 300 примірників. Указана сума на скооперованих і благодійних засадах була зібрана майже винятково випускниками Чапаєвської школи, що є цілком логічним.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що реконструкція історії національної освіти через мікрорівневі зрізи у вигляді літопису сільської школи має свою специфіку як у концептуально-методологічному, так і в евристично-методичному плані. Не претендуючи на вичерпність і бездоганність поданих рекомендацій щодо реалізації такого роду видавничих проектів, все ж уважаємо, що наш досвід у цій царині заслуговує на певну увагу, або принаймні може розглядатися як започаткування відповідної методологічної дискусії. Водночас цей дослідницький сегмент вбачається досить перспективним і ґносеологічно привабливим.

Список використаних джерел

1. Акт комплексної перевірки роботи педколективу Чапаєвської середньої школи Черкаським облвно за 1978 р. *Архів управління освіти Черкаської ОДА.*
2. Алфавітна книга Чапаєвської середньої школи за 1944 – 1948 рр. *Архів Благодатнівської ЗОШ I–III ст. ім. Г. П. Берези.*

3. Голиш Г. М. Кризь роки й епохи. Історія і сучасність Чапаєвської школи. Черкаси : Вертикаль, 2010. 284 с. : іл., фото.
4. Голиш Г. М., Голиш Л. Г., Пономаренко М. Ф. Подорож Златокраєм : нарис історії і сьогодення Золотоніського району. Черкаси : Вертикаль, 2008. 572 с. : іл., фото.
5. Державний архів Київської області. Ф. Р-2362. Оп. 6. Спр. 44.
6. Державний архів Полтавської області. Ф. Р-4085. Оп. 3. Спр. 38.
7. Державний архів Черкаської області. Ф. Р-1717. Оп. 1. Спр. 1.
8. Класний журнал учнів 7 класу за 1947/48 навч. рік. *Архів Благодатнівської ЗОШ I – III ст. ім. Г. П. Берези.*
9. Клировая книга Полтавской епархии за 1902 годъ. Полтава, 1903. 126 с.
10. Книга наказів Чапаєвської середньої школи за 1948–1951 рр. *Архів Благодатнівської ЗОШ I–III ст. ім. Г. П. Берези.*
11. Наказ по Золотоніському райво про схвалення досвіду роботи колективу Чапаєвської ЗОШ I–III ст. з питань екологічного виховання учнів. 1995 р. *Архів відділу освіти Золотоніської РДА.*
12. Народное образование в СССР : сборник документов 1917–1973 гг. М. : Педагогика, 1974. 559 с.
13. Приложение к отчету Золотоношской уездной управы за 1908 годъ. Золотоноша, 1909. 145 с.
14. Протоколи засідань батьківського комітету Чапаєвської середньої школи за 1951 – 1955 рр. *Архів Благодатнівської ЗОШ I–III ст. ім. Г. П. Берези.*
15. Протоколи засідань педагогічної ради Чапаєвської середньої школи за 1970 – 1974 рр. *Архів Благодатнівської ЗОШ I–III ст. ім. Г. П. Берези.*
16. Рудный В. Чапаевка. *Огонек. 1938. № 13. С. 3–10.*
17. Сборник постановлений по народному образованию уездных земских собраний Полтавской губернии за 1905 годъ. Полтава, 1907. 187 с.
18. Третья подворно-хозяйственная перепись в Полтавской губернии за 1910 г. Золотоношский уезд. Полтава, 1913. 276+30 с.
19. Центральний державний архів вищих органів влади й управління України. Ф. 4620. Оп. 3. Спр. 324.
20. Центральний державний історичний архів у м. Київ. Ф. 707. Оп. 41. Спр. 95.
21. Центральний державний кінофотофоноархів ім. Г. С. Пшенишного. Од. зб. 54, 65, 87 та ін.

References

1. Akt kompleksnoi perevirky roboty pedkolektyvu Chapaievskoi serednoi shkoly Cherkaskym oblvno za 1978 r. [Act of the complex check of work of pedagogical staff at Chapayivska secondary school by Cherkassy regional education administration for 1978] (1978). Arkhiv upravlinnia osvity Cherkaskoi ODA [Archive of the Education Department of Cherkasy Regional State Administration], [in Cherkassy], [in Ukrainian].
2. Alfavitna knyha Chapaievskoi serednoi shkoly za 1944–1948 rr. [Alphabet book of Chapaievka secondary school for 1944 – 1948] (1944–1948). Arkhiv Blahodatnivskoi ZOSh I–III st. im. G. P. Berezy [Archive of Blahodatnivska Secondary School of the 1st to 3rd levels named after G. P. Bereza], [in Chapaievka], [in Ukrainian].
3. Golysh, G. M. (2010). Kriz roky y epokhy. Istoriia i suchasnist Chapaievskoi shkoly [Through the years and eras. History and modernity of Chapayivska school]. Cherkasy : Vertykal [in Ukrainian].
4. Golysh, G. M., Golysh, L. G. & Ponomarenko, M. F. (2008). Podorozh Zlatokraiem : narysistorii i sohodennia Zolotoniskoho raionu [Journey through Zlatokray: an essay on the history and present of Zolotonosha district]. Cherkasy : Vertykal [in Ukrainian].
5. State Archives of Kyiv Oblast, Kyiv (n.d.). Fund R-2362. Inventory 6. File 44 [in Ukrainian].

6. State Archives of Poltavaska Oblast, Poltava (n.d.). Fund R-4085. Inventory 3. File 38 [in Ukrainian].
7. State Archives of Cherkasy Oblast, Cherkasy (n.d.). Fund R-1717. Inventory 1. File 1 [in Ukrainian].
8. Klasnyi zhurnal uchniv 7 klasuza 1947/48 navch. rik [Class journal of 7th grade pupils for 1947/48 academic year] (1948). Arkhiv Blahodatnivskoi ZOSh I–III st. im. G. P. Berezy [Archive of Blagodatnivska Secondary School of the 1st to 3rd levels named after G. P. Bereza], [in Chapaevka], [in Ukrainian].
9. Klyrovaia knyha Poltavskoi eparkhyi za 1902 god [Clerical book of Poltava diocese for 1902] (1903). Poltava, 1903. 126 p.
10. Knyha nakaziv Chapaievskoi serednoi shkolyza 1948–1951 rr. [Book of orders of Chapayivska secondary school for 1948–1951] (1948–1951). Arkhiv Blahodatnivskoi ZOSh I – III st.im. G. P. Berezy [Archive of Blagodatnivska Secondary School of the 1st to 3rd levels named after G. P. Bereza], [in Chapaevka], [in Ukrainian].
11. Nakaz po Zolotoniskomu raivo pro skhvalennia dosvidu roboty kolektyvu Chapaievskoi ZOSh I–III st. z pytan ekolohichnoho vykhovannia uchniv [Order on Zolotonosha district department of education on approval of the experience of the staff of Chapaev secondary school of the 1st to 3rd levels on the pupils' environmental education] (1995). Arkhiv viddilu osvity Zolotoniskoi RDA [Archive of the Department of Education of Zolotonosha Regional State Administration], [in Zolotonosha], [in Ukrainian].
12. Narodnoe obrazovanie v SSSR : sbornik dokumentov 1917–1973 gg. [Public education in the USSR: collection of documents from 1917-1973] (1974). Moskva : Pedagogika [in Russian].
13. Prilozhenie k otchetu Zolotonoshskoj uездnoj upravly za 1908 god [Appendix to the report of the Zolotonosha district government for 1908. Zolotonosha, 1909] (1909). Zolotonosha [in Russian].
14. Protokoly zasidan batkivskoho komitetu Chapaievskoi serednoi shkoly za 1951 – 1955 rr. [Minutes of meetings of the parent committee of Chapayev secondary school for 1951 - 1955] (1951–1955). Arkhiv Blahodatnivskoi ZOSh I–III st. im. G. P. Berezy [Archive of Blagodatnivska Secondary School of the 1st to 3rd levels named after G. P. Bereza], [in Chapaevka], [in Ukrainian].
15. Protokoly zasidan pedahohichnoi rady Chapaievskoi serednoi shkoly za 1970 – 1974 rr. [Minutes of meetings of the pedagogical council of Chapayev secondary school for 1970 - 1974] (1970–1974). Arkhiv Blahodatnivskoi ZOSh I–III st.im. G. P. Berezy [Archive of Blagodatnivska Secondary School of the 1st to 3rd levels named after G. P. Bereza], [in Chapaevka], [in Ukrainian].
16. Rudnyi, V. (1938). Chapaevka. Ohonek, 13, 3–10 [in Russian].
17. Sbornik postanovlenij po narodnomu obrazovaniyu uездnykh zemskikh sobranij Poltavskoj gubernii za 1905 god [Collection of resolutions on public education of parish county-level assemblies of Poltava governorate for 1905.] (1907). Poltava [in Russian].
18. Tretya podvorno-khozyajstvennaya perepis v Poltavskoj gubernii za 1910 g. Zolotonoshskij uезд [The third household census in Poltava governorate in 1910. Zolotonosha parish]. (1913). Poltava [in Russian].
19. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Kyiv (n.d.). Fund 4620. Inventory 3. File 324.
20. Central State Historical Archives of Ukraine, Kyiv (n.d.). Fund 707. Inventory 41. File 95.
21. H. Pshenychny Central State CinePhotoPhono Archives of Ukraine, Kyiv (n.d.). Archive storage units 54, 65, 87 and other.

Hryhorii M. Holysh

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Director of M. Maksymovych Research Library,
Bohdan Khmelnytsky National University,
Cherkasy, Ukraine

e-mail: biblioteka.cnu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5203-0859

FROM THE EXPERIENCE OF RURAL SCHOOLING RECONSTRUCTION

The article aims at sharing the realization of the experience of a rather complex regional history project: the reconstruction of rural schooling history at the regional and micro level. It outlines the major stages of heuristic effort to solve the determined research tasks. The accent has been made on the importance of the source basis for the educatory past studies that ought to be represented by archive materials, exposed documents, incunabula as well as narrative sources and “oral history” assets. The paper offers the structure model of the corresponding edition alongside with the unified algorithm of highlighting the rural school past and the present state. In particular, the author believes that every structural part of a historical block should comprise a concise characterization of: the local conditions of school development; the school material, technical and methodological basis development dynamics; the syllabi and curricula particularities; the specificity of educational process as well as of extracurricular and extramural activity organization, the quantitative and qualitative indices of the teaching staff structure; the analysis of educational process subjects’ living standards; the pupils’ equipment, stationary, accessories and school form; catering and leisure organization. The author emphasizes, that a concise account of most prominent school graduates’ accomplishments should make a separate segment of rural schooling studies. For such projects the use of popular-science style of writing is recommended, whereas the text requires appropriate photo illustrations. The paper provides implication for the conceptual-methodological and heuristic specificity of a rural school chronicle as national education history reconstruction through micro level cross section. On balance, this research vector has good prospects and is gnoseologically attractive.

Key words: *school; rural schooling; national education; graduate; microlevel research; source; unified algorithm; publishing project.*

Надійшла до редакції 11.11.2020 року